

תולדותיהן כיוצא בהן / ב.ב:

תוכן:

- א. מבנה הסוגיא
- ב. מהלך הגמרא לפי רש"י
- ג. מהלך הגמרא לפי הר"ף
- ד. מהלך הגמרא לפי הגר"ז

א. מבנה הסוגיא

- בסוגיין יש 4 שלבים וצריכים להבין אותם ואת הקשר והמהלך ביניהם.
1. "מדקתני אבות מכלל דאיכא תולדות. תולדותיהן כיוצא בהן או לאו כיוצא בהן?".
יש להבין במה מסתפקת הגמ'. מה עורר את ההסתפקות. מאי נפק"מ אם תולדותיהן כיוצא בהן או לא. האם הגמ' שואלת זאת מתוך היכרות עם התולדות או שמא היא טרם מכירה אותן?
 2. דיון הגמרא לגבי שבת וטומאה. שבת- כיוצא בהן, טומאה- לאו כיוצא בהן.
מה הגמ' ניסתה להוכיח מהן? עם מה היא יצאה מהדיון?
 3. בסיום הדיון בשבת וטומאה הגמ' שואלת: "הכא (באבות נזיקין) מאי?"
מה היחס בין השאלה שהגמ' עתה שואלת לבין השאלה שפתחה את הסוגיא "מדקתני אבות...". האם זה חזרה על אותו שאלה או שהגמרא שואלת שאלה חדשה כתוצאה מדיון לגבי התולדות של האבות בשבת ואבות בטומאה?
 4. "אמר ר' פפא: יש מהן כיוצא בהן ויש מהן לאו כיוצא בהן".
כיצד ומה הוא עונה על ספק הגמ'?

ב. מהלך הגמ' לפי רש"י

- בד"ה "הכא מאי" (ב:), רש"י כותב, וז"ל:
"תולדות דשבת הוו כאבות, תולדות דטומאה לא הוו כאבות. והכא דנזיקין מאי? מי אמרינן תולדות כיוצא בהן- לא שנא אב לא שנא תולדה אם הזיק משלם, או דלמא לא?"
מבואר בדברי רש"י, ששאלת הגמרא "הכא מאי" נובע מתוך ההכרות עם האבות והתולדות של שבת ושל טומאה ומתוך שאין תשובה ברורה אז ניגשים לבדוק בנזיקין עצמם.
הדבר לכאורה תמוה. לכאורה היה ראוי להכיר קודם את האבות והתולדות בנזיקין ואז לחקור האם יש תולדות כיוצא בהן או לאו. מדוע הגמרא בודקת קודם כל במחוזות האחרים?! כן הקשה בגליון בשיטמ"ק.
וביאר הפני יהושע [בדיבור הראשון על הגמרא], שאין כוונת הגמרא בתחילה לשאול מה הדין דא"כ תביא קודם כל את התולדות שלנזיקין ותבדוק האם יש למצוא את הדין במשניות, בבריתות או מסברא. אלא הסדר בגמרא הוא כך:

1. בהתחלה לא יודעת הגמ' איזה תולדות להביא, האם תולדות שדומות לאב מצד התכונות (כדוגמת שבת) או תולדות מצד שנובעות מאב ולא מצד שדומות לאב (כדוגמת טומאה). ונפק"מ בזה הוא האם תולדותיהן כיוצא בהן או לאו.

2. לכן הגמ' קודם כל בודקת מה מוגדר כתולדה של אב. מביאים מצד אחד את אבות דשבת שהתולדות הן מצד הדמיון לאב ולכן תולדותיהן כיוצא בהן, ומאידך מביאים את אבות דטומאה שהתולדות הן מצד שנובעות מהאב ולא מצד הדמיון וכלן תולדותיהן לאו כיוצא בהן.

3. "הכא מאי?"

אחרי שהכרנו את המצב בשבת ובטומאה ומוציאים שיש שני סוגים של תולדות, עוברים לבדוק בנזיקין איזה סוג תולדות יש בהן, האם מצד הדמיון ואז תולדותיהן כיוצא בהן או מצד שנובעות מהאב ואז תולדותיהן לאו כיוצא בהן.

כתב רש"י בד"ה הנ"ל, שהנפק"מ בנזיקין הנובעת מהדיון האם תולדותיהן כיוצא בהן או לאו הוא: "אם הזיק משלם או לאו".

כלומר, אם תולדותיהן כיוצא בהן כמו בשבת ואז ההשלכה לנזיקין הוא שבתולדות חייב לשלם, או שתולדותיהן לאו כיוצא בהן כבהן כמו בטומאה ואז ההשלכה לנזיקין שהוא שבתולדות פטור מלשלם (!).

וקשה בתרתי:

א. אם בתולדותיהן פטור, אז במה זה תולדה, במה זה מתבטא?

ב. עונה ר' פפא: "יש מהן כיוצא בהן ויש מהן לאו כיוצא בהן". כידוע התולדה דלאו כיוצא בהן הוא "חצי נזק צרורות", דהוי תולדה של רגל ושם הדין שמשלם חצי נזק, והרי ע"פ ביאור רש"י, על צד שתולדותיהן לאו כיוצא בהן אז פטור מלשלם!?

נביא שתי דרכים לתרץ:

א. כוונת רש"י הוא לפטור חלקי כמו שתירץ ר' פפא. שהרי גם בתולדות דטומאה שהן לאו כיוצא בהן, יש בהן עדיין טומאה אף שזה פחות יותר, ואם לא היה בהן שום טומאה הן אפ"ל לא היו מוגדרות כתולדות.

ב. הברכת שמואל (סימן ב) ביאר שבדיני נזיקין יש שני דינים:

1. חיוב שמירה שנובע ממנו חיוב בידי שמים, ד"ולא ישמרנו" הוי איסורא.

2. חיוב תשלומין.

לפי זה יש ליישב את דברי רש"י. דברי רש"י שיש לפטור בתולדה על צד שתולדותיהן לאו כיוצא בהן נאמרו על דברי ר' פפא לפני שהגמ' התחילה לחקור בכל אב וחפש האם תולדותיהן כיוצא בהן. בסוף כל החיפוש הגמ' לא מצאה תולדה שלא כיוצא בהן. הגמרא מצאה שכל התולדות בנזיקין דומים בתכונותיהן לאבות שלהן והוי כמו אבות ותולדות של שבת. עד שהגמרא מצאה את צרורות שהיא תולדה שנובע מהאב דרגל והוי כתולדות דטומאה.

ולכן בתחילה רש"י כתב לפטור מתשלומין על צד שתולדותיהן לאו כיוצא בהן שהגמרא לא ידעה כיצד יש מצב של תולדה בנזיקין מצד שנובעת מהאב ולא מצד הדמיון לאב

משום שבתולדות דנזיקין הכל מבוסס על דמיון, עד שבסוף התחדש שאין כאן בזה דמיון אלא הלכה למשה מסיני. וכל עוד שלא מצאנו מה עושים עם דברים שלא דומים מצד הדמיון אז יש בזה רק חיוב שמירה שנובע ממנו חיוב בידי שמים.

ג. מהלך הגמ' לפי הרי"ף

לעומת רש"י שסובר שאת התולדות של נזיקין הכרנו רק אחרי ההכרות עם סוגי האבות והתולדות, לפי הרי"ף שאלת הפתיחה השל הגמרא "תולדותיהן כיוצא בהן או לאו כיוצא בהן" נובעת מתוך ההכרות עם האבות והתולדות של נזיקין.
וז"ל הרי"ף:

"מדקתני אבות מכלל דאיכא תולדות. תולדותיהן כיוצא בהן או לאו". "פירוש: כיון דקיימא לן דנזק שלם ממונא הוא וחצי נזק נסאהוא, ומועד שהזיק משלם נזק שלם מן העליה ותם משלם חצי נזק מגופו, בעינן למידע הני תולדות דהני אבות אי כיוצא בהן נינהו, דכל מועד מיניהו תולדה דידה כוותיה ומשלם נזק שלם מן העליה ותם תולדה דיליה כוותיה ומשלם חצי נזק מגופו או דלמא לאו כיוצא בהן".

ופירש הרא"ש (סימן א) וז"ל:

"היה נראה לו לרבינו יצחק, שאם לא מצינו חילוק בתשלומי נזיקין לא יה הספר מסתפק, דמהיכא תיתי לן לחלק ביניהו כיון דידענא מסברא כל התולדות האבות כיון שדומים להם בכל צד [ואז בודאי שאין לדמותן לתולדות דטומאה (פילפולא חריפתא אות ג)] למה נחלק בתשלומיהן. אלא כיון דחזינא קצת חילוק בתשלומי נזיקין בין תם למועד, ואע"ג דתרוייהו אבות נינהו, העלה על ליבו לפשפש ולידע אם התולדות כיוצא כאבות".

וצריך להבין את השפעת החילוק בין תמות למועדות בקרן לחלק כך גם בשאר האבות. מדוע שלא יהיה דין תשלומי התולדה כדין האב?

בקובץ "בית שמואל" ייסד חילוק מהותי בגדר החיוב של תם ומועד.

בחיוב נזיקין יש שני צדדים בגדר החיוב: "אי שמירה" ו"ממונו המזיק". ויש לומר של"תם" אין "שם מזיק" ורק הבעלים חייב לשמור שלא יארע נזק ע"י ממונו, ולכן כל החיוב של חצי נזק הוא כעונש וקנס על פשיעת הבעלים ואינו חייב על מה שחיסר את חבירו ע"י חוסר שמירתו דזה הוי רק גרמא. אין לחייבו מצד "ממונו המזיק" משום שאין "שם מזיק" לממונו דתם.

ממילא זה הדיון לפי הרי"ף האם תולדותיהן כיוצא בהן או לאו. האם התולדות דומות באופן מלא לאב ואז מקבל "שם מזיק" כמו האב ויכול לחול עליו דין של "ממונו המזיק" וחייב נזק שלם, או דלמא דלתולדה אין את ה"שם מזיק" של האב וכל החיוב הוא מצד חוסר שמירתו, ואז בתולדה לא ישלם נזק שלם בדומה ל"תם" שמלם רק חצי נזק.

וכן מדויק מלשון הרי"ף "וחצי נזק קנסא הוא", דכיון שמצאנו מחייב אחר באבות דנזיקין, אולי גם בתולדות המחייב שלהן שונה מהאב.

יש קושי גדול על הסבר הרי"ף שהגורם לבריור הגמרא, האם תולדותיהן כיוצא בהן או לאו, הוא שמצינו חילוק בקרן שיש בה חצי נזק דקנסא בתמות. דברי ר' פפא הם המסקנה של כל הבריור הזה, שהסיק דיש תולדות כיוצא בהן של האבות ויש דלאו כיוצא בהן. והרי בדף טו. איתא

דסובר ר' פפא דחצי נזק הוי ממונא, וא"כ לפי ר' פפא ספק הגמ' אליבא דהר"ף אפילו לא מתחיל!?

ויש לומר בדוחק, דבסוף הסוגיא (ג:) הגמ' מעמידה שהתולדה דלאו כיוצא בה דאב היא "חצי נזק צרורות", ומסביר ר' פפא דצרורות קרי תולדה דרגל לשלם מן העליה. בנוסף לכך יש את הסברו של רבא דקרי תולדה דרגל לפוטרו ברשות הרבים ורבא הרי סובר פלגא נזקא קנסא. א"כ יוצא דכל הסוגיא מתאימה גם למ"ד פלגא נזקא קנסא, ותירוצו של ר' פפא, שיש כיוצא בהן ויש דלאו כיוצא בהן, מתאים לגם למ"ד ממונא וגם למ"ד קנסא.

ד. מהלך הגמרא לפי הגר"ז

הגר"ז (הל' נזקי ממון סו. סז.) ייסד, שמאחר שכתובים בתורה ארבע אבות הנזיקין, אפשר ללמוד את כל הנזיקין בצד השווה, וכל החיוב בנזיקין תלוי בדרכו להזיק ושמירתו עליך. וא"כ השייכות לאבות הנזיקין הוא רק לעניין חילוקי הדינים שיש בכל אב, וכמו שמסיקה הגמרא (ה:)- "למאי הלכתא כתבינהו רחמנא- להלכותיהן". קרן- לחלק בין תם למועד, שן ורגל- לפטור ברשות הרבים, בור לפטור כלים ואש לפור את הטמון.

וכתב הגר"ז (סו: ד"ה ולפי"ז) לבאר לפי זה את ספק הגמרא האם תולדותיהן כיוצא בהן. אם התולדות כיוצא אז לתולדות יש את ה"הלכותיהן" של האבות, אבל אם התולדות הן לאו כיוצא בהן וכל החיוב בהן הוא משום החיוב הכללי של נזיקין "שדרכן להזיק ושמירתן עליך" אז לא יהיה להן את ה"הלכותיהן" של האבות. וזה מה שהגמרא פושטת דתולדה דקרן כקרן ד"מאי שנא דכוונתו להזיק וממונך ושמירתן עליך הני נמי כוונתן להזיק וממונך ושמירתן עליך". וצ"ב, הרי פשיטא שיש דמיון שהרי אחרת כיצד זה היה תולדה של האב. ולכן צריך לומר בכוונת הגמרא, שכיון שהתולדה דומה לאב במאפיין המרכזי ד"כוונתו להזיק", ממילא יש לתודות את ה"הלכותיהן", את הפרטי דינים של האב. וכן על זה הדרך בשאר האבות המובאים בסוגיה. על הסברו של הגר"ז קשה:

א. לפי זה במה מתבטא התולדה על צד ש"לאו כיוצא בהן" הרי החיוב נלמד מהצד השווה.
ב. הרי "חצי נזק צרורות" היא תולדה דלאו כיוצא בהן, והגמרא (ג:) שואלת במה הוא דומה לרגל, ועונה שלר' פפא כדי שישלם מן העליה, ולרבא כדי לפטור ברשות הרבים. וא"כ יוצא שגם תולדה דלאו כיוצא בו דומה בפרטי דינים לאב?
ויש לומר בדוחק, שתולדה דלאו כיוצא בה של האב דומה בכמה מפרטי הדינים אבל לא בכלם, ולא קיבל את "שם האב" באופן מוחלט בכדי לחפוף לחלוטין בכל הדינים לאב.